

שיחה לפרשת וירא

דוגמא לכללים: ג-24, ד-1, ד-21, ו-1, ו-19, ח-2, ח-16, ט-12, יג-23, יג-50, יד-1, יד-2, יד-11, יד-12, כ-16.

ויאמרו אליו איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל
(בראשית יח, ט).

רש"י: ויאמרו אליו – נקוד על אי"ו שבאליו, ותניא ר"ש בן אלעזר אומר, כל מקום שהכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב וכו' וכאן הנקודה רבה על הכתב אתה דורש הנקודה, שאף לשרה שאלו – איו אברהם, למדנו שישאל אדם באכסניא שלו, לאיש על האשה ולאשה על האיש. בב"מ אומרים: יודעים היו מלאכי השרת שרה אמנו היכן היתה, אלא להודיע שצנועה היתה, כדי לחבבה על בעלה. אמר ר' יוסי בר חנינא: כדי לשגר לה כוס של ברכה.

רבות התמיהות על קטע זה שבפירוש רש"י – ויפורטו כאן לפי סדר דברי רש"י:

1. על פי פתיחת דברי רש"י נראה, לכאורה, שהוא מתייחס כאן לביאור וסילוק קשיים במלה "אליו" – מדוע, איפוא, נכללת ב"דבור

המתחיל" גם המלה "ויאמרו" – בניגוד לכלל הידוע [כלל ו-1] שרשיי מצטט בד"ה רק את המלים הנוגעות ישירות לביאור?

2. התייחסותו של רשיי לניקוד על המלה איננה תואמת לכאורה [ראה כלל (א-1) יד-1] את משימתו של רשיי לבאר אך ורק פשוטו של מקרא. מכאן שהניקוד כאן קשור לפשט [יד-2]. כיצד?

3. רשיי מאזכר את שמו של בעל המאמר רק כאשר הדבר מוסיף לפשוטו של מקרא, ולפחות לסילוק קושי המתעורר בדרך הפשט על-ידי בן-חמש "ממולח" [ח-16]. מה מוסיף, אם כן, ציון שמו של ר"ש בן אלעזר?

4. קביעתו הכללית של רשיי ש"כל מקום שהכתב רבה על הנקודה" וכו', ולהיפך, בלתי מובנות לחלוטין: לשם מה יש להרבות את הניקוד כאשר עלינו "לדרוש את הנקודה" – והרי די בכך שינוקד מיעוט האותיות שאינן נדרש וממילא נדרוש את "הכתב הרבה על הנקודה"? לדוגמא: בעניננו – אפשר לנקד את האות ל' בלבד ואז נדרוש את אי"ו בגלל היותו "כתב הרבה על הנקודה", ולשם מה יש לנקד את שלוש האותיות הללו?

5. אנו מוצאים להלן בפרשתנו (יט, לג) שהניקוד בא, לכאורה, לעקור את משמעות המלה ("ובקומה... נקוד לומר שבקומה ידע"), ואילו כאן קובע רשיי באופן כללי ש"אתה דורש את הנקודה"?

6. המשך דברי רשיי, החל מ"בב"מ אומרים" וכו', מהוים, לכאורה, דיון חדש, שאינו קשור לניקוד של אי"ו, כי אם ביאור לשאלת המלאכים "איה שרה אשתך" – והיה צריך איפוא רשיי לציין "דבור המתחיל" חדש [ראה כלל ו-19]?

7. כאן אומר רשיי ש"צנועה היתה" – ולפיכך הוכרחו לשאול את אברהם היכן היא – ואילו לפני כן אומר רשיי במפורש "שאף לשרה שאלו"?

8. מה פשר ציון המקור "בבבא מציעא" [ראה כלל ח-2]?

9. מה משמעות המלה "אומרים" ("בב"מ אומרים") – שאינה רגילה בפירוש רשיי?

10. מה פשר ציון השם "רבי יוסי בר חנינא" (ראה שאלה 3 לעיל)?

11. רשיי מציין שלושה טעמים לשאלת המלאכים "איה שרה אשתך" (1). "שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על האשה", 2. "להודיע שצנועה היתה כדי לחבבה על בעלה". 3. "כדי לשגר לה כוס של ברכה", ונשאלת השאלה מדוע לא די בטעם אחד [ראה כלל ד-1]?

12. שיגור כוס של ברכה על-ידי האורחים – אינו נראה, לכאורה, תואם את גדרי הצניעות?
13. מדוע, בכלל, זקוק רש"י לשלושת הטעמים המנויים, כאשר, לכאורה, ברור מהקשר הדברים והמשכם כי השאלה נשאלה כדי "לבשר את שרה", כלשונו של רש"י ביחס לאחת ממטרות השליחות של המלאכים (לעיל יח, ב) – ובמיוחד כיוון שאברהם כבר נתבשר ע"י הקב"ה (בפי לך-לך יז, טז-כא)?
14. שלושת הטעמים שרש"י מביא הם טעמים שונים שאינם קשורים זה בזה – ומדוע אם כן כתבם רש"י בהמשך אחד (בלי ציון "דבר אחר", וכיוצא בזה) [ראה כלל ד-21]?
15. משמעות הלשון "אמר רבי יוסי בן חנינא", ולא "רבי יוסי בן חנינא אומר" היא שדברי ריב"ח חולק [ראה כלל יג-50] בשעה שיש כאן, לכאורה, טעם שונה?
16. הקושי דלעיל גובר, לכאורה, לאור העובדה שרש"י משנה את הלשון מן המקור במסכת בבא-מציעא שם נאמר: "ריב"ח אמר" בלשון של מחלוקת? ואף שכנראה [כלל כ-16] מצא רש"י גירסא שונה מזו המצויה, עדיין צריך ביאור מדוע בחר רש"י דוקא בגירסא בלתי רגילה [כלל ט-12]?

* * *

ביאור והסבר הדברים:

אנו יודעים, כאמור, שאחד המלאכים נשלח "לבשר את שרה", ואם כן מתעוררת השאלה, לפי פשוטו של מקרא, מדוע נאמר "ויאמרו אליו" – לשון רבים? – כלפי כך מופנים דברי רש"י בד"ה "ויאמרו אליו", ולכן מצוטטת בד"ה גם המלה "ויאמרו".

לפיכך יש להניח כי היתה זו שאלת שלום שיש לשאול באכסניא, ומובן שכל אורח חייב בכך, ולכן שאלו שלושת המלאכים "איה שרה אשתך". ברם, אותה מדת דרך ארץ המחייבת לשאול על האשה, מחייבת, באופן הגיוני, לשאול לאשה על הבעל, ואז מתעוררת השאלה אצל בן החמש, מנקודת מבטו הפשטנית, מדוע לא מסופר "שאף לשרה שאלו איו אברהם". כלפי כך עונה רש"י שאכן הדבר רמוז בניקוד. כך

משרת הניקוד את הפשט ובמקרה כזה מתייחס רש"י לניקוד (כאמור לעיל בשאלה 2).

וזאת למודעי [ראה כלל יד-12]: הניקוד לא בא לעקור (כפי שהנחנו לעיל בשאלה 5) את משמעות הכתוב, שכן אילו כך היה – לא היתה המלה צריכה להיכתב. הניקוד בא [כלל יד-11] להחליש את התוקף שבתוכן המלה או "לעקור" אותה מן ההקשר (הדוגמאות לכך: "וישקהו" של עשיו ליעקב – שהוא יודע). אף כאן: השאלה לשרה על אברהם באה רק ברמז ובאופן "חלש", בניגוד לשאלה לאברהם על שרה, משום הצניעות שלה. (וממילא מובן מדוע אי אפשר לנקד רק את האות ל', כיוון שהכוונה היא לבטא בניקוד את הרפיון של שאלת "איו").

אלא שעדיין יש לשאול: אם כל הכוונה היתה לשאול בשלומה, מדוע היה להם לשאול היכן היא נמצאת? כלפי כך מביא רש"י שלושה הסברים, שאמנם אינם הסברים מלאים (בכל טעם יש קושי מסויים – כפי שניתן למצוא אחרי עיון, ומפורט בגוף השיחה), אך כיוון שמדובר בשלושה מלאכים-אורחים מסתבר שכל אחד מהם התכוון להדגיש טעם אחר, ובכך מובן מדוע שאלו שלשתם "איה שרה אשתך". הראשון התכוון לעצם השאלה בשלומה; השני – לעורר חביבותה אצל אברהם על-ידי הזכרת צניעותה; והשלישי – לשגר לה כוס של ברכה. שיגור זה היה הכרחי שכן מסתבר שאברהם עצמו לא השתתף בסעודה, "והוא עומד עליהם ויאכלו", לשלימות המצוה, וממילא היה הכרחי שישגרו לה מכוסם, ואין הדבר מנוגד לצניעות. לאור העובדה ששלושת הטעמים נכונים כולם לכל הדעות (שכן כל טעם שייך למלאך אחר, כאמור) – מובן הקשר ביניהם (וסרה גם שאלה 14).

אגב: לרש"י היה ברור ששלימות הכנסת האורחים של אברהם חייבה גם הגשת יין לברכה. על פי דרך הפשט דרכו של רש"י לקבוע הנחות שהן גזורות מן ההגיון הפשוט [ראה כלל ב-24].

הביטוי "בבבא-מציעא אומרים" בא להדגיש את חידושו של רש"י כי אין כאן שלושה טעמים שונים ומנוגדים, כי אם שלושה טעמים המשלימים זה את זה ומהווים המשך זה לזה. ולכן ההפניה לבבא-

מציעא, ששם מפורטים שלושת הטעמים (שלא כבבראשית רבה שם מופיע רק טעם אחד), וגם הביטוי "אומרים" רומז שזו אמירה של הרבים, כלומר ^[1234567] לדעת הכל [כלל יג' 23]. משום כך גם "אמר ר' יוסי בר חנינא" ולא: "רבי יוסי בר חנינא אומר".

– איזכור שמו של ריב"ח בא כדי להסיר קושי מלבו של התלמיד הממולח באשר לצניעות שישנה בקבלת כוס של ברכה על-ידי שרה: ריב"ח אומר (ברכות י, ב) "שהאשה מכרת באורחין יותר מן האיש". מכאן ששרה הבינה שלא מדובר כאן בבני אדם רגילים.

– איזכור שמו של ר"ש בן אלעזר בקשר לכך שיש לדרוש כאן את הניקוד בא לסלק קושי של התלמיד הממולח בענין זה של הניקוד. העובדה שאנו דורשים את האותיות המנוקדות שבמלה הכתובה פירושה שיש במלה שלפנינו שתי משמעויות – אחת גלויה כפי שזו מתבטאת בכל המלה השלימה, וכן "חבויה" במלה עוד מלה נוספת, בעלת משמעות שונה, הנוצרת מצירוף האותיות המנוקדות. המלה הראשונה, בעלת המשמעות הגלויה, היא כמובן העיקרית, ואילו המלה הנסתרת, המנוקדת, טפלה אליה. יוצא איפוא שבמקרה כמו שלפנינו טפלות שלוש האותיות אי"ו לאות היחידה ל', המסמלת את המשמעות העיקרית של המלה. דבר זה אינו מובן ונראה מוקשה, אבל רשב"א אכן אומר (ביצה יז, א): "ממלאה אשה כל התנור פת מפני שהפת נאפת יפה בזמן שהתנור מלא". בגלל פת אחת ממלאים תנור בפת, כאשר כל הפת של התנור טפלה לפת היחידה.

מכאן גם "יינה של תורה": אין פלא שמרבית זמנו של אדם, המוקדשת לפרנסתו אכילתו ושינתו, אינה אלא משום קיום "בכל דרכיך דעהו" – טפלה לאותו זמן, מועט בכמות אך רב באיכות, המוקדש לעבודת ה', וכך מהווה כל היממה כולה חלק מעבודת ה' כיוון שהיא חדורה בתחושה של "כל מעשיך לשם שמים" וכו'.

(עפ"י לקוטי-שיחות חלק טו וירא/א, עמודים 110-117).